

Histo-visie

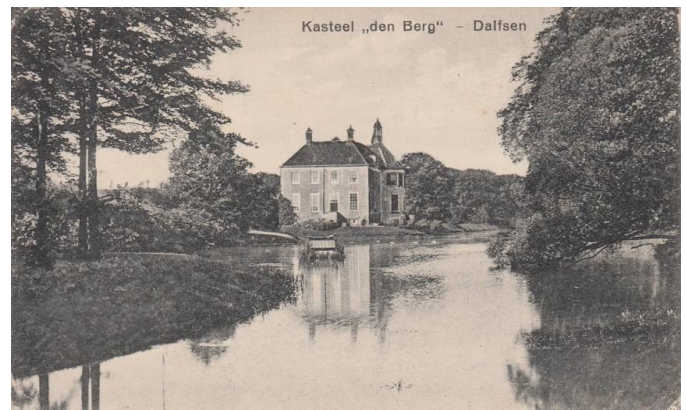
Willem Jan baron van Dedem, aanlegger van de Dedemsvaart

Bron:

F.W. Schmidt, *Omarmd door Faam, Verguisd door Fortuin. Mr. Willem Jan baron van Dedem en zijn Dedemsvaart* (Avereest 2019).

Inleiding

In 2010 verscheen de tweedelige inventaris van de archieven van de familie Van Dedem. Een fors werk dat maar liefst 710 pagina's telde. Slechts drie ervan handelen over het bescheiden archief van Willem Jan van Dedem. Het lijkt erop dat grote delen ervan zijn verdwenen. Voor een onderzoeker geen ideale situatie. Nader speurwerk leerde dat buiten het in Overijssel gedeponeerde archief ook in Utrecht en Assen nog stukken aanwezig waren. Aan de hand hiervan konden de financiersproblemen van Willem Jan van Dedem en zijn relatie met de Maatschappij van Weldadigheid in beeld worden gebracht. Daarnaast kon ik met behulp van het programma Delpher van de Koninklijke Bibliotheek diverse aan Willem Jan gewijde krantenartikelen inzien. Dat heeft veel waarde-

volle kennis opgeleverd. Willem Jan was immers in die tijd een bekende persoon. Er is in de eerste helft van de negentiende eeuw door de pers dan ook veel over hem geschreven. Niet alleen kranten maar ook tijdgenoten schreven over hem. En dat leverde eveneens veel interessant materiaal op.

Geschiedenis raakt in een stroomversnelling

Willem Jan werd in 1776 in Dalfsen in huis Den Berg geboren. Als lid van de adellijke familie Van Dedem zal hij in materiaal opzicht niets

tekort zijn gekomen. Zijn jongere jaren speelden zich echter wel af in de nadagen van de Republiek. Het land worstelde met een kwakkelende economie. Ook politiek rommelde het. De patriotten met hun vrijcorpsen eisten in de jaren tachtig van de achttiende eeuw politieke hervormingen op. En soms niet zonder succes. Hun roep verstomde echter tijdelijk toen in 1787 de Pruisen een eind aan hun invloed maakte. De orde en het stadhoudelijk gezag werden na het ingrijpen van deze door de zwager van Willem V gezonden troepen, hersteld. Nog acht jaar kon de gewonde Republiek haar eigen be-

staan en dat van het stadhouderschap rekken.

In het buitenland bleef echter de onrust aanhouden. Zo eisten in Frankrijk de burgers eveneens bemoeienis met het bestuur op. Het resulteerde erin dat de koning afgezet werd en adellijke en kerkelijke goederen door de staat in beslag werden genomen. Vele edellieden verloren toen niet alleen hun bezittingen maar ook hun hoofd. De guillotine ofwel het revolutionaire scheermes draaide op volle toeren. Toen de Fransen ook nog hun revolutie begonnen te exporteren, moet dat in de rest van Europa een enorme schrikreactie te weeg hebben gebracht. Ook de Republiek kwam bij de Franse revolutionairen in het vizier. In 1794 verschenen de eerste Franse legers in België. De angst nam wel wat af toen in juli van dat jaar met de val van Robespierre het schikbewind plaats had gemaakt voor een gematigder en minder bloedorstiger regering, maar toch was daarmee het in de Republiek gegroeide wantrouwen niet weg. Het bleek echter mee te vallen. Toen de Fransen het land binnenvielen, rolden hier geen adellijke hoofden en werden geen adellijke bezittingen in beslag genomen. Wel werden ze gebombardeerd tot gewone burgers. En om dat te onderstrepen werden in veel kerken de adellijke wapens van de grafzerken gehakt. Daarbij bleef het en opgelucht kon van een fluwelen revolutie worden gesproken.

Toch was de komst van de Fransen door de familie Van Dedem ingrijpend. De vader van Willem Jan had tot 1795 als drost een bestuurlijke functie vervuld. Daar ontleende hij ook zijn inkomen aan. Oorspronkelijk lag het in de bedoeling dat Willem Jan een identieke carrière zou doorlopen. Vader Coenraad had hem daartoe naar de universiteit gestuurd om

rechten te studeren. Voor 1795 was het niet gebruikelijk dat een dergelijke studie in adellijke kringen met een promotie werd afgesloten. Wie van adel was had immers geen titel nodig om zijn voortreffelijkheid te bewijzen. Nu was echter een koerswijziging nodig. Coenraad adviseerde zijn zoon daarom zijn dissertatie juist in het openbaar te verdedigen. Omdat Coenraad bekend stond om zijn oranjegezindheid voorzag hij wel dat Willem Jan geen kans had op een ambtelijke carrière. Na zijn studie zag Willem Jan zich genoodzaakt zich als zelfstandig advocaat in Zwolle te gaan vestigen.

G.W. van Marle op jeugdige leeftijd

De familie Van Marle

In 1802 trouwde hij met de niet adellijke Judith van Marle. Haar vader was patriottisch gezind geweest. Het lijkt erop dat Willem Jan een aantal van de door zijn schoonvader bepleite vernieuwingen niet volledig afwees. De vader van Judith, Gerrit Jan van Marle, was inmiddels overleden. In zijn nalatenschap zat een plan om een kanaal te graven van Haselt naar de venen. Willem Jan werd er zo door geboeid, dat hij studies van de wijze van het ex-

ploiteren van veengebieden ging maken. Zo bezocht hij de veenderij van Willem de Lille en die van Lambertus Grevijlink. Beiden waren het nieuwe bewind dat na de komst van de Fransen het land bestuurde, toegedaan. Ook hier zien we weer dat Van Dedem de tijdgeest begreep en niet koortsachtig bleef vasthouden aan het oude.

Zijn bezoeken aan De Lille en Grevijlink leerden hem dat als de turf verdwenen was er een vruchtbaar landbouw gebied voor in de plaats moest komen. Dat betekende wel een forse breuk met de plannen van Van Marle. Die wilde een kanaal enkel om turf af te voeren. De aanlegkosten van de vaart die zijn schoonvader voor de geest had waren ook aanzienlijk geringer dan die van Van Dedem. Waar Van Marle had gekozen voor de korte termijn, koos Willem Jan voor de lange termijn. Hier ligt de kern van de oorzaak van de financiële moeilijkheden waarmee Willem Jan in zijn verdere leven geworsteld heeft.

Het bedrag dat Van Marle voor zijn plannen nodig had overschreed nog niet dat van een halve ton. Met eigen geld was het te realiseren. Dat van Willem Jan eiste veel meer kapitaal dan dat de familie voorhanden had. Men heeft het wel op eigen kracht en met eigen middelen geprobeerd, maar uiteindelijk moest men toch de kapitaalmarkt op. Er was vreemd geld nodig. Veel geld.

De keuzes die men had om dat geld bijeen te krijgen waren in die tijd beperkt. Men kon aandelen of obligaties uit te geven. Aandelen hadden

voor Van Dedem het voordeel dat men zou delen in de winst op het moment dat er winst zou worden gemaakt. Voor de aanleg van een kanaal was dit de beste optie. Maar in het Koninkrijk van koning Willem I was men nogal huiverig voor aandelen. Veel liever stapte men in obligaties. Die leverden elk jaar tenminste een vaste rente op, werden afgelost en hadden meestal onroerend goed als onderpand. Als er dan ook nog een aantrekkelijke rente van vier tot vijf procent werd geboden, dan waren obligaties boven aandelen te verkiezen. Zo kwam Willem Jan met een wat merkwaardig product op de markt. Hij gaf weliswaar aandelen uit, maar in feite waren het obligaties. De koper kreeg elk jaar een vast rentebedrag uitgekeerd en elk jaar werd ook een aantal aandelen ingelost. Daarmee zadelde hij zijn onderneming met jaarlijks terugkerende zware financieringslasten op. Een groot deel van het ingelegde kapitaal ging namelijk op aan het betalen van rente en aflossing. Dit ging ten koste van het bedrag dat nodig was voor het graafwerk en de aanleg van bruggen en sluizen. Toen dan ook nog dat graafwerk tegenviel en er veel meer tijd en kosten mee gemoeid waren,

wreekte zich dat ogenblikkelijk. De financieringslasten liepen immers gewoon door, terwijl de inkomsten vanwege de trage geboekte vooruitgang navenant niet stegen. Uiteindelijk moest geld dat gereserveerd was voor de aanlegkosten, het werkkapitaal, aangewend worden voor het nakomen van de financiersverplichtingen. Dat had weer tot gevolg dat het tempo van de werkzaamheden afgeremd werd. De inkomsten bleven daardoor achter en daarmee geraakte de onderneming in een vicieuze cirkel. Een faillissement was dan niet meer te voorkomen.

De rol van de bank

De bank Vlaer & Kol zorgde daarbij nog eens voor extra problemen. Ze voerde een op eigen

aanwezige archiefstukken leert, dat na 1832 de aandelen tegen bodemprijzen door de bank werden opgekocht. Toen na een paar jaar er toch nog rente kon worden uitgekeerd, profiteerde Vlaer & Kol als eigenaar van de door haar tegen lage koersen opgekochte aandelen ten volle mee. De bank is dus niet te kort gekomen.

Veenbazen

Datzelfde kan gezegd worden van de veenbazen. Aanvankelijk waren zij 'bedrijfsleiders' van de veeneigenaren. Door hun kennis van zaken waren ze beter op de hoogte van de prijzen en werkzaamheden dan hun bazen. Soms hadden ze zelf ook veengebied in bezit.

PRIJZEN VAN DIVERSE EFFECTEN.
THESAUURIE DER STAD AMSTERDAM.

Schuldbekentenissen stad Amsterdam.....	5	α	87½	-	88½
Idem Neg. 1819, losbaar in 20 jaren, met accr. prem. 5	α				-
DIVERSE AANDEELEN.					
Maatschappij voor de Volksvlijt.....	4½	pCt.			a
Idem aandelen	2½	α			-
Nederlandsche Bank.....	4	α	114	-	116
Losrenten, Amsterdamsch Entrepôt-Dok.....	5	α	99½	-	100½
Slooter Straatweg.....	6	α	100	-	100½
Gecedeerde Oostvriesche Domeinen.....	f		515	-	520
Maatschappij van Weldadigheid, voor de Noordelijke Provincien, bij Vlaer & Kol.....	5½	pCt.			-
Idem.....	5	α			-
Aand. Id. Id., voor de Zuid. Prov. bij J. van Beeck Vollenhoven	5	α			-
Bijlmermeer, met oplopende premie.....	5	α			-
Rosendaalsche en Steenbergsche Vliet.....	5½	α			-
Zuid-Willemsvaart, met oplopende premie.....	4½	α			-
Zeederiks-Kanaal.....	4½	α			-
Kanaal van Hasselt, bij Vlaer & Kol, met access. premiën	5	α			-
Straatweg van Amersfoort naar Zwolle, met aflossing, betaalbaar te Zwolle en Amsterdam.....	5	α			-
Idem 2de Geldleening.....	5	α			-
Nederl. Scheeps-Rederij, gevestigd te Amsterdam.....	α				- 100

gewin gerichte agenda. Met allerlei trucs probeerde ze profijt van de situatie te trekken. Uiteindelijk ging zowel zijn onderneming, alsmede Van Dedem persoonlijk failliet. Ook de aandeelhouders kwamen er bekaaid af, want in 1832 werden de rentebetalingen en de aflossing gestaakt. Daarmee raakten hun aandelen in een vrije val. De koersen daalden. Nadere bestudering van de in Utrecht

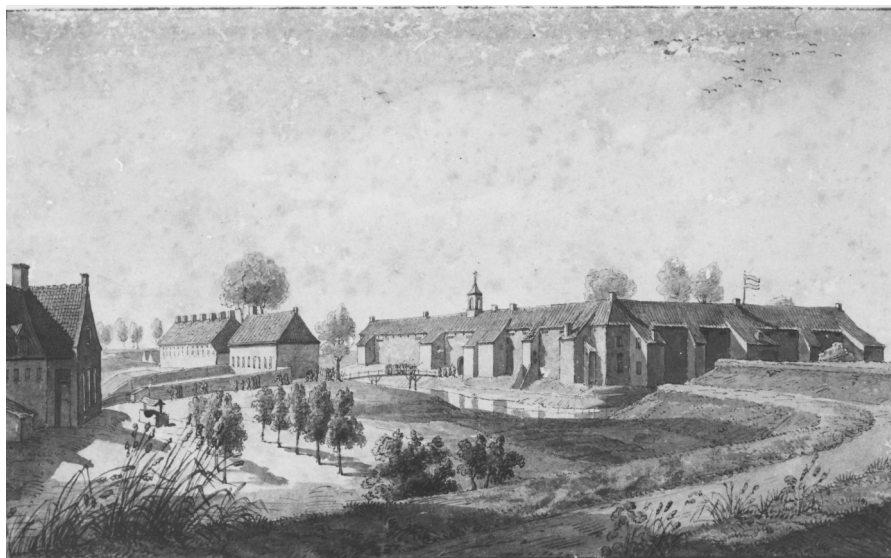
Ze wisten dat uitstekend te exploiteren. Hun financiële armslag nam daardoor toe. Steeds meer veengrond kwam in hun handen. Zelfs grond van de vroegere veeneigenaren werd door hen opgekocht. Daarmee groeiden ze uit tot de bovenlaag van de toenmalige bevolking. Van voormalige bedrijfsleiders

ontwikkelde ze zich tot zelfstandige veenbazen. Omdat de oorspronkelijke veeneigenaren buiten het veengebied woonden, konden zij uitgroeien tot het nieuwe kader. Hun stijgende sociale status etaleerden ze met een veelal aan de noordkant van de vaart gebouwde villa. Gezien hun veelal bescheiden afkomst kunnen we concluderen dat voor deze groep gold dat de sociale mobiliteit in de kolonie groot was.

Zij waren de mensen die zich op de aan Willem Jan van Dedem gewijde gedenknaald het dankbare nageslacht noemden. Dat konden ze ook, want stuk voor stuk hadden ze beter geboerd dan Van Dedem zelf.

Maatschappij van Weldadigheid

Opvallend is dat naast de nieuwe veenkolonie zich nog een tweede kolonie ontwikkelde. Toen de Maatschappij van Weldadigheid op zoek was naar een nieuwe vestigingsplaats voor één van haar kolonies werd ze gewezen op de Ommerschans. Ooit aangelegd om de doorgang door het veen naar het noorden af te sluiten was de schans in de achttiende eeuw in onbruik geraakt. De Maatschappij was op zoek naar een plaats waar zij bedelaars kon onderbrengen. Aan het gebied werden bepaalde eisen gesteld. Er moest landbouw mogelijk zijn, de plaats moest afgelegen liggen, maar tegelijkertijd ook beschikken over aan- en afvoermogelijkheden. De Ommerschans leek hieraan te voldoen. Vandaar dat contact werd gelegd met Van Dedem. Willem Jan zag ogenblikkelijk kansen. Het kanaal kon mooi voorzien in het vervoer van bouw materiaal, personen en producten. Bovendien had hij nog

Strafkolonie Ommerschans

wel wat veengebied te koop. Na een ontmoeting tussen Van Dedem en Johannes Bosch, de grote voorman van de Maatschappij van Weldadigheid, werd de zaak beklonken.

De Maatschappij wilden in de nieuwe vestiging niet alleen bedelaars onderbrengen, maar ook kolonisten die in de andere vestigingsplaatsen hun boekje te buiten waren gegaan. Om met de eerste groep te beginnen. Na de Franse tijd werden vele steden geplaagd door bedelende inwoners. Ze waren zonder werk geraakt en probeerden zich al bedelend in leven te houden. Door verboden uit te vaardigden probeerden de steden de bedelarij tegen te houden. De sanctie die erop stond was opsluiting. De Maatschappij van Weldadigheid bood de gemeenten aan om de bedelaars tegen een jaarlijkse vergoeding over te nemen. De Maatschappij bracht ze dan onder in de Ommerschans. Het vervoer er naar toe gebeurde over land en over water. Voor dat laatste kon men gebruik maken van de Vaart.

De tweede groep bestond

uit lieden die in de vrije kolonies van de Maatschappij zich te buiten waren gegaan aan drank of diefstal. Ook lieden die niet in het gareel te houden waren, werden naar deze kolonie opgezonden. De derde groep bestond uit meisjes die ongehuwd zwanger waren geraakt.

Enmaal in de kolonie betekende dat niet dat men eeuwig opgesloten bleef. Door goed gedrag en spaarzaamheid kon men de vrijheid herkrijgen. Een deel van die vrijgelatenen ging terug naar zijn of haar oorspronkelijke geboorteplek. Een ander deel bleef echter in de regio hangen als kolonist. Daarbij gingen de diverse gemeentebesturen niet over één nacht ijs. Wanneer men twijfel had over de instelling van de nieuwe potentiële inwoner, dan weigerde men deze op te nemen. Men was veel te bang dat de betrokkene weer in zijn oude fouten zou vervallen en dat de gemeente dan voor de kosten van de hernieuwde plaatsing in de Ommerschans

zou moeten opdraaien.

De lieden die wel door de gemeenten opgenomen werden, ervoeren al snel dat ze in de bedelaarskolonie dan onvrij mochten zijn geweest, ze daar wel kleding en elke dag eten hadden gekregen. Dat was meer dan menig vrije turfgraver kon zeggen. Vooral in de winter moest men met weinig genoeg nemen.

Wat was Willem Jan van Dedem voor man?

Hij was een goed onderhandelaar. Dat bleek niet allen bij de opheffing van de diverse marken, maar ook Johannes van den Bosch omschreef hem zo. Maar zijn voortdurend geldgebrek maakte hem wel tot een man die je beter kon mijden. Zijn zusters gaven wel eens niet thuis als hij zich weer eens had laten aandienen. Ze wisten wel dat het dan weer om gebedel om geld zou gaan. Geld dat als men het hem gaf nooit meer terugzag. Als één van zuster overlijdt laat ze flink wat na aan zijn kinderen, maar wel onder het beding dat ze het onroerend goed niet mochten verkopen. Pa kon op die manier niet aan haar nalatenschap komen. Ook de verstandhouding met zijn eigen kinderen liet te wensen over. Zoon Coenraad moest niets van zijn kanaalplannen hebben. De dochters hebben ervaren dat ze door de geldnood van hun vader moeilijk

aan de man konden komen. Een bruidsschat zat er niet in.

De verstandhouding met zijn broer Godert was niet echt hartelijk. Uit het weinige beschikbare briefverkeer blijkt maar weinig genegenheid. Omgekeerd was Godert wel toeschietelijker. Hij toonde zich bezorgd toen Willem Jan ziek was. Overigens had Godert in die zin zijn karakter ook mee. Waar Willem Jan zich hard kon opstellen toonde Godert zachtheid.

Zijn grote opponent Sonsbeeck verzuchtte wel eens dat hij het moest opnemen tegen iemand die tijdens zijn leven al op handen werd gedragen, maar die volgens Sonsbeeck ook zijn onaangename trekjes had. Daar werd echter niet over gesproken.

Betekenis voor Hasselt

Wat heeft het kanaal voor Hasselt betekend. Eind achttiende eeuw lag de lokale economie op de rug. De werkgelegenheid was gering, terwijl de armoede toenam. Een halve eeuw later, was

de bevolking in sterke mate gegroeid, de welvaart, bedrijvigheid en werkgelegenheid toegenomen. En dat alles dankzij De Dedemsvaart.

